

А. П. Гірман, кандидат політичних наук,
доцент кафедри управління персоналом
та економіки праці Університету митної
справи та фінансів

Н. В. Волкова, кандидат наук з державного
управління, доцент кафедри управління
персоналом та економіки праці
Університету митної справи та фінансів

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ

Розглянуто вплив міграційних процесів на ринок праці. Міграційні процеси – явище об'єктивне, але вони мають бути керованими з боку держави.

Наведено функції, які виконує міграція як чинник розвитку ринку, а також чинники трудової міграції, систематизовано елементи державного регулювання міграційних процесів в Україні. Зазначено позитивні та негативні сторони міграційних процесів.

Здійснено SWOT-аналіз міграційних процесів в умовах глобалізації ринку праці, вказано напрями вдосконалення управління міграційними процесами та визначено перспективи подальших досліджень порушеної проблеми.

Ключові слова: глобалізація; міграція; ринок праці; державне регулювання.

The effect of migration on the labor market. Migration processes – something objective, but it must be controlled by the state.

The functions that perform migration as a factor of the market and the factors of migration were systematized elements of state regulation of migration processes in Ukraine. Indicated positive and negative aspects of migration.

Done SWOT-analysis of migration in a globalizing labor market, given directions for improving migration management and defined prospects of further research problems raised.

Key words: globalization; migration; labor market; state regulation.

Постановка проблеми. У сучасному світі міграція населення є процесом, що охоплює практично всі країни і континенти та виявляється в неминучому існуванні перманентних міграційних потоків. Міграція населення – це характерна риса глобалізації, одна з її ознак поряд з економічним, політичним, інформаційним, екологічним та іншими просторами.

Очевидно визнання того факту, що міграція важливий і незмінний компонент економічного, соціального і культурного життя будь-якої держави, впорядковані й належним чином керовані міграційні процеси будуть вигідними як для мігрантів, так і для держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зауважити, що за радянських часів зовнішня міграція в Україні була фактично заборонена. Основу міграційної політики

© А. П. Гірман, Н. В. Волкова, 2015

становило адміністративне регулювання внутрішніх територіальних переміщень населення, а її напрям визначали економічні інтереси. Тому наукові дослідження міграції населення за радянських часів стосувалися переважно тих її форм, що були пов'язані із зайнятістю населення й, відповідно, перерозподілом трудових ресурсів. Останнім часом різним аспектам міграції присвячено багато публікацій таких учених: І. В. Ангелко, Г. А. Лех, М. Д. Романюк, В. М. Шамраєва та ін. [1; 2; 3]. Методи регулювання ринку праці в умовах глобалізації викладено в працях видатних українських учених, таких як І. К. Бондар, С. І. Вовканич, В. М. Геєць, М. І. Долішний, С. М. Злупко, О. Є. Кузьмін та ін.

Проте сучасні вітчизняні дослідження міграційних процесів зосереджуються переважно на наданні рекомендацій щодо подолання окремих складнощів в управлінні нею та апелюють до накопиченого досвіду інших країн у сфері управління міграцією. Відкритим залишається питання розробки механізмів, моделей і стратегій в управлінні міграцією.

Мета статті полягає в узагальненні основних теоретичних положень державного регулювання міграційних процесів в умовах глобалізації ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці – ключовий елемент у соціально-економічній політиці кожної країни. В умовах глобалізації на ринку праці прискорюються зміни внаслідок суттєвого взаємовпливу бізнес-процесів різних країн. Це є тим чинником, що спонукає найбільш активну частину працездатного населення використовувати потенційне право мобільності. Водночас високий рівень зайнятості стає запорукою соціальної злагоди та соціальної єдності в кожній державі. Нерівномірність рівня безробіття в різних країнах, особливо серед наймобільнішої частини населення – молоді, зумовлює трудовий міграційний рух. Проблеми зайнятості в ЄС завжди були одними з головних, про що свідчать статті так званих Зеленої книги, Білої книги, що визначають засади соціальної політики, а також ухвалення Європейської стратегії зайнятості, прийняття Європейської конвенції про правовий статус трудящих-мігрантів та членів їхніх сімей. Сприяння зайнятості було визначено однією з цілей ЄС після вступу в силу Амстердамської угоди.

Сучасний світ переживає найбільшу з часів Другої світової війни міграційну кризу. Влада ЄС уже визнала свою неготовність до напливу біженців. Так, тільки внаслідок війни з Сирії виїхало близько 4 млн осіб при внутрішньому переміщенні 6 млн осіб.

Міграція – явище багатогранне. Воно включає в себе численні й складні аспекти, найважливіші з яких: державне управління міграцією; трудова міграція; міграція та національна безпека; боротьба з нелегальною міграцією, правовий статус мігрантів, соціальна інтеграція мігрантів.

З огляду на викладене розробка міграційної політики на державному й регіональному рівнях, прогноз міграційних процесів і підготовка рекомендацій щодо регулювання міграційних потоків неможливі без дослідження умов і механізмів міграційних процесів. Своєю чергою, механізми регулювання трудових ресурсів істотно впливають на продуктивність суспільної праці, що веде до згладжування або, навпаки, диспропорції соціально-економічного розвитку різних територій залежно від проведення міграційної політики. Наразі міграція чинить значний вплив на формування, функціонування й розвиток ринку праці. Відомо, що відсторонення держави від проблем міграційних процесів може завдати шкоди робочій силі самої країни, тому ці питання потребують регулювання методами розумної державної міграційної політики.

Через відсутність ефективної міграційної політики до міграційних процесів почали ставитись як до “викликів” і “загроз”. Це надає політиці не превентивного, а реактивного характеру: вона в такій ситуації стає відповіддю на те, що вже відбулося, а не реалізує свій вигідний сценарій. Наукові дослідження, в яких міграційні процеси розглядалися б як об’єкт управління, сприяли б, на наш погляд, усуненню зазначених суперечностей.

Вочевидь, саме питання соціально-трудової сфери та ринку праці нині найбільш гостре. Так, сучасні дослідники вітчизняного ринку праці вважають ситуацію на ньому досить парадоксальною: в умовах глобалізації, з одного боку, зростають можливості для мобільності робочої сили, розширюється сфера докладання праці, а з іншого – ринок праці стає неубезпеченим від зовнішніх і внутрішніх загроз [4]. Зовнішня загроза проявляється, зокрема, через анексію Криму та гібридну війну на Сході України, внаслідок чого вітчизняний ринок праці зазнав значних втрат. Внутрішня загроза зумовлена невідповідністю політики зайнятості населення та політики оплати праці, а також несприятливою загальноекономічною та політичною ситуацією в Україні. Внутрішня міграція з окупованих територій спричинила додаткове навантаження на ринок праці в центральних і західних регіонах, негативно вплинула на загальний рівень безробіття в країні [5].

Слід зазначити, що трудова міграція – це одна з характерних рис сучасного економічного порядку. Розгляд трудової міграції як одного з елементів, що забезпечують економічний порядок, порушує питання про те, хто і як здійснює управління міграційними процесами, про роль міграційного менеджменту в загальній системі соціально-економічних і політичних рішень.

Доречно нагадати, що міграція як чинник розвитку ринку виконує такі функції:

- прискорювальну (забезпечення географічної мобільності робочої сили, змінності складу трудоактивного населення та збільшення місць проживання індивіда протягом життя);

- розподільчу (перерозподіл населення між регіонами й досягнення за рахунок цього більшої відповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією);

- селективну (зміна якісного складу населення й робочої сили регіонів унаслідок нерівномірної участі в міграційних процесах представників різних соціально-демографічних груп).

Кожна з цих функцій надзвичайно важлива, особливо в умовах кризової економіки. Незважаючи на вдавану легкість статистичного вивчення міграції, на практиці існують труднощі кількісної характеристики залежності міграційних процесів від інших соціально-економічних явищ. Багатоаспектність процесів міграції населення, різноманіття причин, мотивів і наслідків їх здійснення сприяли формуванню різних підходів до дослідження міграційних процесів. Більшість підходів до вивчення міграції являють собою напрями, в основі яких лежить розгляд міграції як елемента соціально-демографічних, соціально-економічних і соціально-трудова відносин.

Існують декілька визначень поняття глобалізації ринку праці (рис. 1).

У науковій літературі виділяють чинники, що визначають напрями та масштаби міграційних процесів, до них зараховують економічні, соціальні, демографічні, політичні, етнічні, освітні, морально-психологічні, військові, екологічні чинники. Також, на нашу думку, доцільно виокремлення чинників, які визначають поворотність та безповоротність міграції, а також чинники, що спонукають до міграції, та чинники, що її стримують.

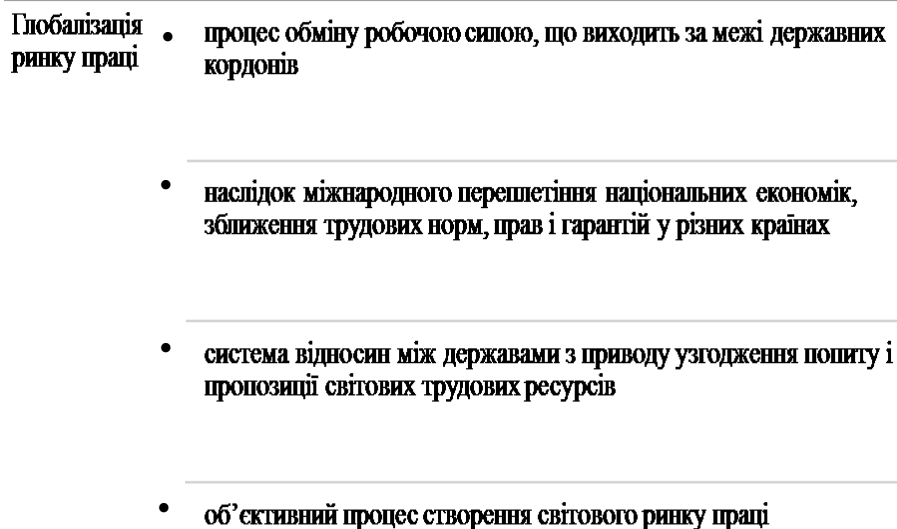

Рис. 1. Визначення поняття глобалізації ринку праці

До чинників, що спонукають до міграції з країни-експортеру робочої сили, належать: зростання рівня безробіття та його тривалість, наявність значної диференціації зарплати внаслідок монополізації ринку, відкритість економіки, скорочення фінансування соціальної сфери тощо. Чинниками стримування міграції до країни-реципієнта є політика протекціонізму внутрішнього ринку, наявність родинних зв'язків мігранта в країні-експортері тощо.

Однією з країн, що найбільше потерпає від некерованості міграційних процесів, є Україна. Наразі Україна на міжнародних ринках переважно виступає як держава-експортер робочої сили, хоча помітна тенденція до зростання кількості іноземних громадян, які працюють в Україні. Статистичні дані свідчать, що кількість останніх приблизно в 10 разів менша, ніж кількість українців, які працюють за кордоном. При цьому йдеться лише про офіційну статистику, що не враховує нелегальних мігрантів та біженців. За експертними оцінками, щорічно за кордоном працює від 3 до 5 млн громадян України, переважна більшість з яких працевлаштовується на території інших держав нелегально. Погіршення рівня життя та зростання рівня безробіття створює поштовх для трудової еміграції до країн із вищим рівнем життя (табл. 1).

Орієнтація України на європейську інтеграцію першочергово потребує врахування проблем соціальної політики ЄС. Так, за даними Державної служби зайнятості, у 2014–2015 рр. рівень безробіття серед молоді в Україні становив 19,6 %; в Іспанії – 53,2 %; у Греції – 52,4 %; в Німеччині – 7,7 %; Нідерландах – 5 %; Данії – 5,8 %; Люксембурзі – 3,8 %; а в середньому по ЄС – 22,2 % [7].

Міграційний рух населення в Україні, осіб [6]

Рік	Усі потоки міграції			у тому числі міждержавна міграція			
	кількість прибулих	кількість вибулих	міграційний приріст, скорочення (-)	кількість прибулих	кількість вибулих	валова міграція	міграційний приріст, скорочення (-)
2002	760 005	793 796	-33 791	42 473	76 264	118 737	-33 791
2003	762 033	786 243	-24 210	39 489	63 699	103 188	-24 210
2004	789 379	796 994	-7 615	38 567	46 182	84 749	-7 615
2005	763 222	758 639	4 583	39 580	34 997	74 577	4 583
2006	765 882	751 637	14 245	44 227	29 982	74 209	14 245
2007	758 292	741 454	16 838	46 507	29 669	76 176	16 838
2008	710 790	695 869	14 921	37 323	22 402	59 725	14 921
2009	642 819	629 372	13 447	32 917	19 470	52 387	13 447
2010	683 449	667 316	16 133	30 810	14 677	45 487	16 133
2011	669 397	652 301	17 096	31 684	14 588	46 272	17 096
2012	726 226	664 382	61 844	76 361	14 517	90 878	61 844
2013	675 942	644 029	31 913	54 100	22 187	76 287	31 913
2014*	542 506	519 914	22 592	42 698	21 599	64 297	21 099

* Без урахування тимчасово окупованої території

Важливу роль у регулюванні міграційних процесів покладено на Міжнародну організацію міграції (МОМ), Міжурядові комітети з питань міграції, Комісію ООН з народонаселення, Міжнародну організацію праці (МОП). Остання співпрацює зі Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) і Міжнародною асоціацією соціального забезпечення (МАСЗ). Систему державного регулювання міграційних процесів в Україні подано на рис. 2.

Високі обсяги еміграції з України викликані такими причинами:

- високим рівнем безробіття в країні;
- різницею в умовах життя й рівні заробітної плати в Україні та країнах Заходу;
- економічною нестабільністю в країні та невизначеністю шляхів виходу з неї;
- відсутністю безпеки громадян тощо [9].

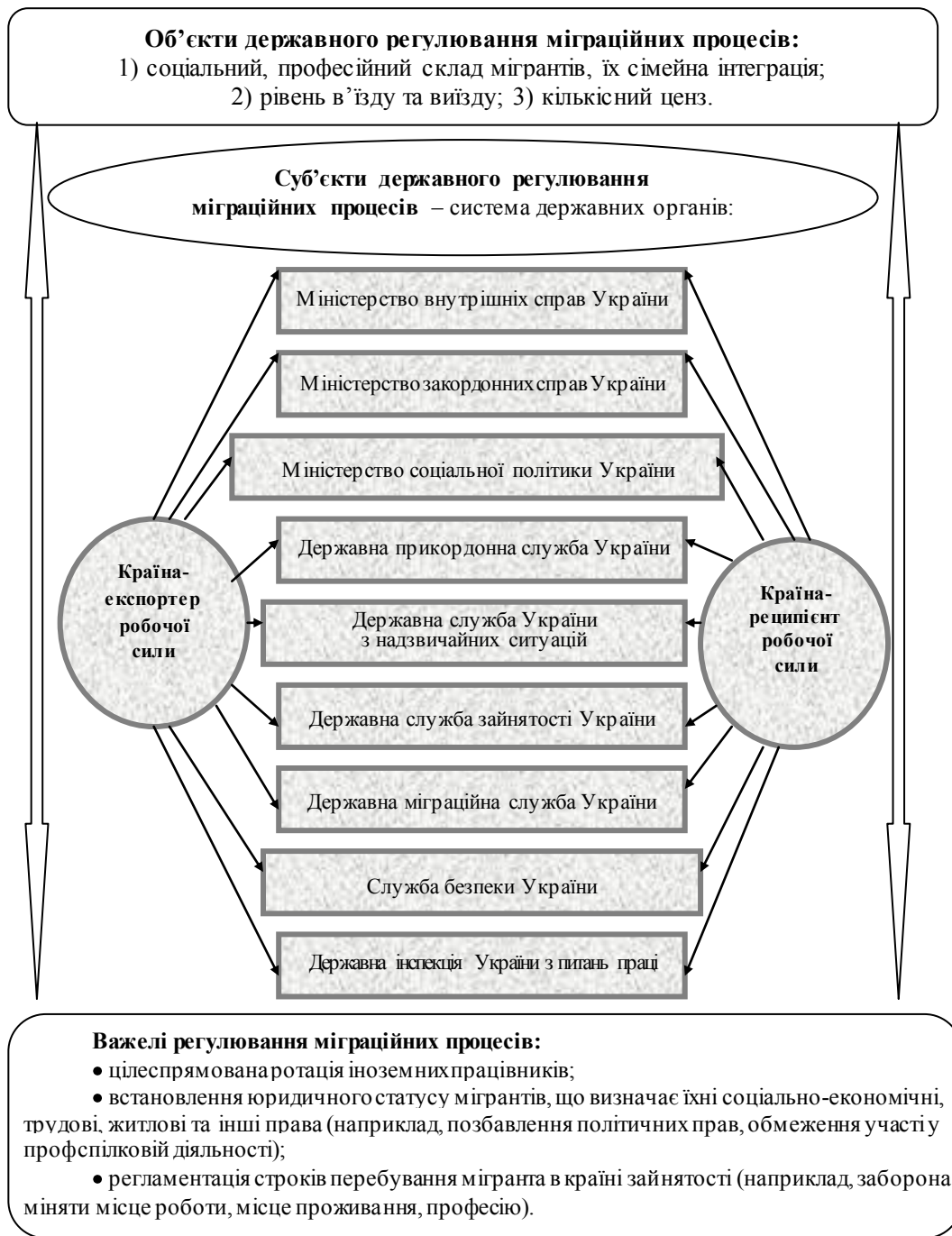

Рис. 2. Система державного регулювання міграційних процесів в Україні. Складено авторами на основі [8]

Крім того, починаючи з середини 2014 р., в Україні широкого розмаху набула вимушена міграція, що породила проблеми правового, соціально-економічного, медичного, транспортного, побутового та організаційно-інформаційного забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб. Станом на січень 2016 р. в Україні, за даними обліку Міністерства соціальної політики, перебувають 1 млн 684 тис. 815 внутрішніх переселенців з Донбасу та Криму, що становить близько 3 % постійного населення України. Близько 695 тис. сімей переселенців звернулися по державну грошову допомогу, понад 652 тис. сімей отримали її. На думку фахівців, проблема вітчизняного ринку праці в умовах існування вимушеного міграційного руху виявляється в посиленні проблеми безробіття з усіма соціальними та економічними наслідками [5; 6].

За таких умов економічний спад неминучий, що спричинить зниження рівня життя населення – зменшення доходів і заробітної плати, заморожування, а можливо, й зниження пенсій, скорочення соціальних програм. Для відшкодування втрат працездатного населення доведеться вдаватися до таких непопулярних заходів, як різке збільшення пенсійного віку, подовження робочого дня, відносно скорочення тривалості отримання освіти. Держава змушена буде скорочувати як людські, так і економічні можливості підтримки інститутів, що забезпечують безпеку країни – армії та поліції, всієї системи державного управління.

Для виправлення такої ситуації, серед іншого, мають ставитись нові вимоги до процесів моніторингу й управління міграційними процесами на регіональному рівні. Комплексна оцінка всіх видів міграції, їх значущість і керованість припускають в якості початкового етапу всебічний і глибокий аналіз демографічних і соціально-економічних факторів, що впливають на мобільність трудових ресурсів. Керованість міграційних процесів залежить від наявних методів оцінок рівня привабливості регіону для мігрантів.

Спираючись на попередні дослідження, можна запропонувати перелік основних чинників, що впливають на процеси міграції:

- геополітичні умови (війни, громадські конфлікти, зміна влади, політична нестабільність);
- демографічні умови, які визначаються рівнем народжуваності, смертності та середньої тривалості життя;
- умови трудової діяльності (рівень зайнятості та рівень безробіття);
- економічні умови (прожитковий мінімум, заробітна плата, можливості відкриття власної справи, легкість ведення бізнесу тощо);
- розвиток соціальної сфери, який визначається якістю медичного обслуговування, доступністю професійної освіти, вартістю соціальних послуг, можливостями соціального захисту та страхування тощо;
- умови інвестиційної активності регіону (рівень інвестицій, валовий дохід на душу населення);
- житлові умови (житлова площа на одного мешканця, якість житла).

Комплексний підхід до вивчення міграційних процесів в умовах глобалізації дозволяє визначити їх позитивні та негативні сторони. До позитивних проявів можна зарахувати реалізацію конституційного права людини на свободу пересування й вибору місця проживання, розвиток ринкових відносин, входження в міжнародний ринок праці. До негативних сторін міграції належать проблеми відтоку за кордон висококваліфікованих кадрів; “доцентровість” міграційних потоків усередині країни, що призводить до дисбалансу в ряді

регіонів; розширення масштабів нелегальної імміграції. Крім того, стихійний розподіл вимушених міграційних потоків по території України створює додаткову напругу для ринку праці та ускладнення соціального становища населення. Результати аналізу міграційних процесів в умовах глобалізації ринку праці подано на рис. 3.

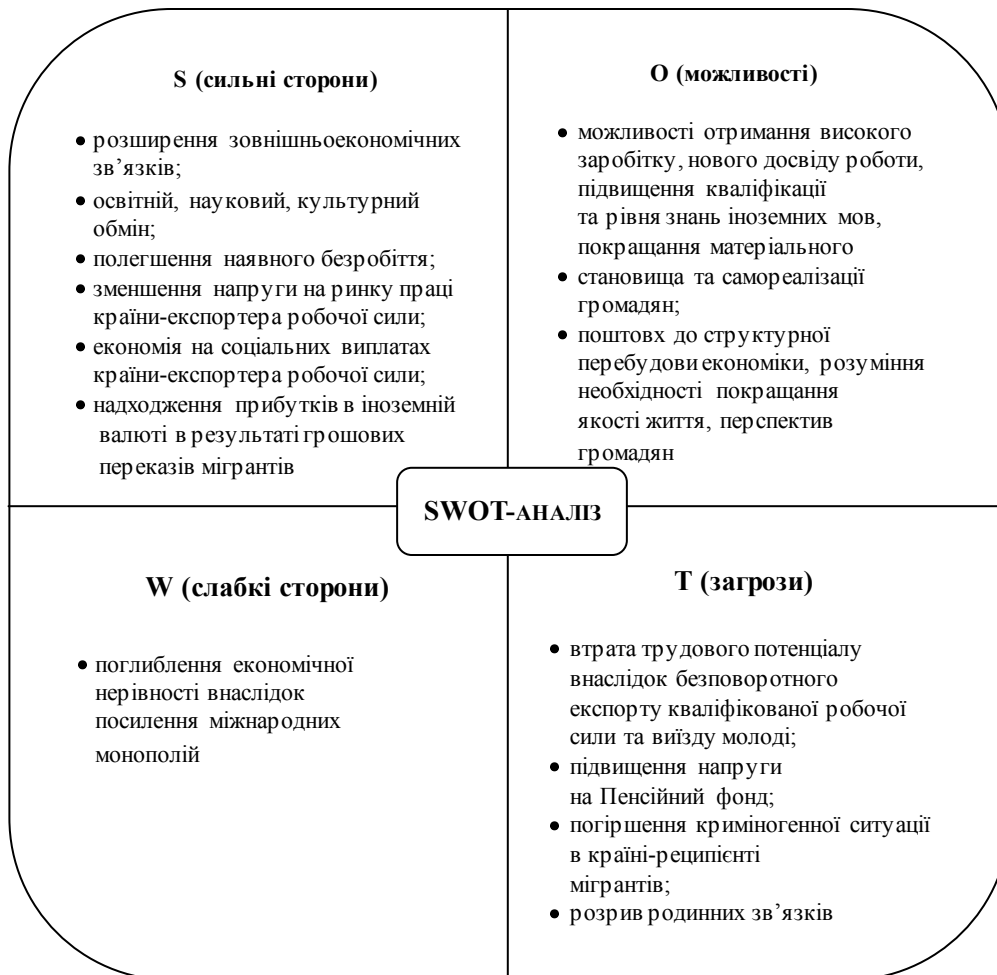

Рис. 3. SWOT-аналіз міграційних процесів в умовах глобалізації ринку праці (розробка авторів)

Для гармонізації міграційних процесів необхідні нові підходи до формування міграційної політики як на національному, так і на міжнародному рівні. Суттєвим напрямом має стати забезпечення балансу інтересів усіх сторін, порушених міграційними процесами. Питання міграції мають розглядатися в тісному взаємозв'язку із довгостроковими планами соціально-економічного розвитку країни. Одночасно державі треба дбати про створення необхідних умов для розширеного відтворення українського населення, що є основою трудового потенціалу країни.

Вважаємо, що для розв'язання проблем, які склалися у сфері державного управління міграційними процесами в умовах глобалізації ринку праці, необхідно:

- Державній міграційній службі та Державній службі зайнятості розробити пропозиції з удосконалення процесів регулювання трудової міграції за участю як державного, так і недержавного (громадського, культурного, комерційного та іншого) секторів;
- активно використовувати механізм приватно-державного партнерства;
- розвивати програми легального, цивілізованого працевлаштування й адаптації трудових мігрантів як в Україні, так і за кордоном;
- запровадити системи ефективної інформаційно-консультаційної діяльності з питань трудової міграції;
- розробити і прийняти регіональні програми з регулювання трудової міграції та діяльності приватних агентств зайнятості, що стане одним із напрямів приватно-державного партнерства;
- сприяти підтримці некомерційних організацій, що працюють у сфері моніторингу і вдосконалення міграції, адаптації та захисту прав мігрантів.

Для України актуальна активізація соціальних механізмів управління міграцією, що передбачає реалізацію цільових програм у сфері міграції, у тому числі інвестиційних, для забезпечення необхідних соціально-економічних умов життєдіяльності іммігрантів, відновлення й розвитку економіки і соціальної сфери районів їх компактного проживання. Лише комплексний підхід до розв'язання даної проблеми дозволить налагодити ситуацію.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Практика всебічного державного регулювання міграційних процесів, питання розподілу компетенції між державними органами влади та органами місцевого самоврядування перебувають у процесі становлення. У зв'язку з цим законодавче, інституційне, фінансове, інформаційне, наукове та кадрове забезпечення державного регулювання міграції потребує вдосконалення з урахуванням наявних проблем.

Слід також активізувати співпрацю України з ЄС у сфері міграції, що передбачає такі напрями, як запобігання нелегальній міграції, торгівлі людьми, забезпечення безпеки кордонів. Okремо необхідно приділити увагу проблемі інтеграції іммігрантів, спрощення порядку трудової міграції, умовам захисту прав та інтересів громадян України за кордоном, розширенню можливостей працевлаштування в країнах ЄС. Під час світової економічної кризи все це має для України не тільки політичне, але й велике соціально-економічне значення.

Отже, сфера державного регулювання міграційних процесів в умовах глобалізації ринку праці перебуває на порозі сфер регулювання зайнятості, державного регулювання економіки та зовнішньої політики. Модернізація державного регулювання міграційних процесів має ґрунтуватися на європейському та історичному досвіді.

Нині в Україні, на жаль, бракує системного бачення проголошених реформ, крім того, характерним є затягування їх практичної реалізації. Так, реформування управління зайнятістю населення пов'язують зі створенням Національного агентства зайнятості, а реформування у сфері професійної освіти – і зі створенням Національного агентства якості освіти тощо. Нові функціонали поки що не утворених інституцій передбачають зміни у підходах до виконання ними функцій та надання державних послуг, що мають

сприяти розвитку економіки. У сфері регулювання міграційних процесів потребують удосконалення соціальний та правовий захист трудових мігрантів, ведення переговорного процесу щодо угод про їхнє соціальне забезпечення; важливим є отримання надійних статистичних даних щодо трудової міграції та даних обстеження населення щодо міграційних настроїв.

Подальші перспективи даного дослідження вбачаються в розробці моделі державного регулювання міграційних процесів. Така модель може ґрунтуватися на первинності змін на ринку праці, оптимальності масштабів і підвищенні ефективності використання трудових ресурсів. Суть моделі – вплив на надлишкову зайнятість при збереженні рівноваги на товарному і грошовому ринках, зміну конфігурації виробничої функції (масштаб зайнятості – обсяг валового внутрішнього продукту). Метою розробки моделі державного регулювання міграційних процесів має стати недопущення подальшої втрати Україною трудового потенціалу й одночасної активізації наукових, культурних та економічних зв'язків з іншими державами світу.

Список використаних джерел:

1. Ангелко І. В. Основні тенденції розвитку вітчизняного ринку праці в умовах глобалізації / І. В. Ангелко, Г. А. Лех // Молодий вчений. – 2015. – № 12 (27) грудень. – С. 103–106.
2. Романюк М. Д. Міграційні загрози національній безпеці України: сучасні виклики, проблеми подолання [Електронний ресурс] / М. Д. Романюк // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3 (25). – С. 99–111. – Режим доступу : [http://dse.org.ua/archive/25/3\(25\)_2015.pdf](http://dse.org.ua/archive/25/3(25)_2015.pdf)
3. Шамраєва В. М. Спільна міграційна політика ЄС в контексті євроінтеграційних устремлень України [Електронний ресурс] / В. М. Шамраєва. – Режим доступу : <http://ifs.kbuaa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/doc/4/05.pdf>
4. Тіньові міграційні потоки та їх вплив на економічну безпеку країни (аспект трудової імміграції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Marrch/13.htm>
5. Волкова Н. В. Проблеми міграції в умовах глобалізації ринку праці України / Н. В. Волкова, А. П. Гірман // International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings. January 29, 2016. – Klaipeda : Baltija Publishing. – P. 241–245.
6. Безробіття в світі [Електронний ресурс] / Сайт Державної служби зайнятості. – Режим доступу : http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=375747&cat_id=12
7. Населення України за 2014 рік : Демографічний щорічник. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 117 с.
8. Міграційний профіль України 2014 [Електронний ресурс] / Міграційна служба України. – Режим доступу : http://dmsu.gov.ua/images/files/pr2014_1.pdf
9. Шаповал В. М. Причини та наслідки трудової міграції в Україні / В. М. Шаповал, О. О. Гетьман, І. А. Шаповал // Детермінанти сталого розвитку організації в умовах глобалізації : зб. матеріалів I міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Дніпропетровськ, 15–16 груд. 2014 р.). – Дніпропетровськ : НГУ, 2015. – С. 151–156.